

Hvem byggede „forbindelsesvolden“ mellem Haddeby nor og Danevirke sø?

Af

Vilh. la Cour.

Studiet af Danevirkes historie har gennem lange tider sysselsat danske videnskabsmænd. Den mægtige voldlinie viser sig på mange måder at bestå af ret uensartede led og røber således, at den er fremvoxet til forskellig tid. Kilderne omtaler også tydelig nok tre byggeperioder: den første under kong Godfred, den anden under dronning Thyre og den sidste under kong Valdemar den store. Endelig knytter traditionen forskellige navne til enkelte dele af virket, og af disse klinger nogle ret oprindelige, mens andre viser senere tiders forsøg på tilknytninger til kendte forhold eller personligheder.

Studiet kan dog først siges at have fået fast grund at bygge på ved den store undersøgelse, som Nationalmuseets I afdl. lod foretage i 1901 ved sin direktør, dr. phil. Sophus Müller, og sin inspektør, cand. phil. C. Neergaard. Ved denne undersøgelse lagdes hovedvægten på den arkæologiske forståelse af virket, og det må da også indrømmes, at selv den nøjeste værdsættelse af de skrevne kilders beretninger intet rigtigt resultat kan føre til, når ikke først voldenes indbyrdes tidsforhold er fastsat ad

arkæologisk vej. Museets undersøgelse foreligger i det smukke arbejde: „Danevirke, archæologisk undersøgt, beskrevet og tydet“, som fremkom i slutningsheftet af „Nordiske Fortidsminder“, bd. I, s. 197—302.

For alle, som vil forstå Danevirkes historie, er dette arbejde af den største betydning. Med stor skarpsindighed og ofte med et fortræffeligt blik er monumenterne undersøgt og beskrevet. Forfatterens tidsfæstelser har for så vidt værdi, som de hviler på et grundigt kendskab både til selve Danevirke, til andre (om end langt mindre) danske langvolde fra oldtidens slutning og til udenlandske forhold af lignende art.

Men på mange punkter har det været nødvendigt til den arkæologiske undersøgelse at knytte en historisk. Forfatterne har da opnået at sætte en mere bestemt grænse for de tidsrum, inden for hvilke de enkelte voldstykker må være rejst. „Årstallet hører hjemme i Historien; paa forhistorisk [eller overhovedet arkæologisk] Omraade kan der kun angives Tidsrum, mere eller mindre rummelige efter Forholdene — og dertil med usikre og forskydelige Grænser“¹⁾.

Herved er der imidlertid fremsat gisninger af overraskende indhold, helt nye tanker er prøvede og nye navne er knyttede til virket. Såfremt disse gisninger holder stik overfor en rent historisk kritik, må forfatterens resultater siges at være endnu betydningsfuldere. Men det vil rigtignok vise sig, at en svag mulighed i deres afhandling er fremsat med meget stor sikkerhed, mens andre, langt mere tilfredsstillende løsninger ikke er prøvede. Således er bl. a. en dansk konge, Ha-

¹⁾ Sophus Müller i Verdenskulturen II, 37.

rald Blåtand, for første gang sat i forbindelse med virket, skønt en nøjere betragtning vil vise, at vi ikke har synderlig stor grund til at antage, at netop han har bygget her.

Vi skal i det følgende se helt bort fra forfatterens arkæologiske undersøgelse, idet vi går ud fra, at den tidsfæstelse, som ad denne vej er vundet, så noget nær er rigtig. Men vi skal prøve, hvorledes den nævnte, nye gisning kan stå for en historisk kritik, og — såfremt den ikke holder stik — forsøge, om ikke en anden løsning vil vise sig at være mere sandsynlig.

Undersøgelsen gælder i særlig grad afhandlingens VIII kapitel: „Forbindelsesvolden, Kong Harald Blaatands Værk“ (skrevet af dir. Sophus Müller)¹⁾.

For bedre at forstå de slutninger, som drages vedrørende dette voldlegeme, skal hovedtrækkene i redegørelsen fremsættes:

Forbindelsesvolden strækker sig fra den kendte halvkredsvold vestover til Danevirke sø og ender omtrent der, hvor Thyres virke begynder.

Dens bygningsmåde er imidlertid ikke ens på hele strækningen. I øst har den et langt mere storladent præg, i vest derimod nærmest karakteren af et ufærdigt arbejde, som senere hen i tiden er forstærket ved et nyanlæg („dobbeltvolden“). Trods dette må volden dog være opført efter een plan, der må have stået klar fra begyndelsen af²⁾.

¹⁾ A. st. s. 251—60.

²⁾ Smst., s. 253.

Voldlinien overskærer Bustrupslugten, men nede i engbunden har den præg af en gammel dæmning. Det følgende stykke vest for slugten skærmes i syd af en langstrakt sænkning, og omtrent hvor denne hører op, er det, at volden som ovenfor fremsat skifter karakter.

Hvad der her har særlig betydning er, at sænkningen ikke kan opfattes som rester af en kunstig grav¹⁾. Hvor en sådan træder frem (foran „dobbeltvolden“), må den endvidere tydes som en senere udbedring af virket. Hvis volden ikke fra en begyndelse af var lagt lige fra halvkredsvolden til Danevirke sø, vilde dens strategiske betydning have været meget ringe. Men da den i hovedsagen velbevarede østdel af volden ikke viser ringeste spor af nogen grav, er der heller ingen sandsynlighed for, at den oprindelige vestdel har været skærmet af en sådan.

Derfor må man sætte opførelsestiden til et ret tidligt tidspunkt. „Alle de Volde ved Danevirke, der kunne antages uforandrede at gaa tilbage til den ældste Tid, er høist støttede til naturlige Vandleier og Lavninger, men have ikke nogen egentlig Grav; saaledes ogsaa enkelte andre Monumenter, der kunne henføres til de ældste Tider, som overhovedet kjendte Jordværker til Forsvar“. Graven er derimod et almindeligt led i middelalderens forsvarsvirker²⁾.

Dette er i store træk resultatet af den smukke arkæologiske undersøgelse. Men nu den historiske:

For de ældste forskere, som ikke kendte det omtrent udjævnedede voldstykke fra Danevirke sø til Slien (en del

¹⁾ A. st., s. 258.

²⁾ Smst., s. 276, sammenl. s. 235 og Sophus Müller: Vor Oldtid, s. 644 f.

af Godfreds vestervold), måtte forbindelsesvolden stå som et led i det ældste anlæg. Senere blev man opmærksom på begge voldlegemer, men først efter forskellige misforståelser slog Lempfert 1864 fast, at forbindelsesvolden var den yngste — uden dog derfor at træffe det rette tidspunkt for dens opførelse¹⁾. Fire år efter kom A. D. Jørgensen den rigtige løsning endnu et skridt nærmere, men manglede alligevel for stærkt arkæologisk forståelse til at nå den fuldt ud²⁾.

Dir. Sophus Müller hævder nu, at anlæget for det første er yngre end Godfreds virke. Endvidere slutter det sig så nøje både i størrelse og præg til Thyres Danevirke og til halvkredsvolden, „at det skulde antages at stå dem meget nær i Tid. . . . Dog er denne Vold ikke samtidig opført i eet med Thyres Virke, idet Kampestensmuren her mangler. Den skulde da antages at være reist snart derefter“³⁾.

Direktøren fortsætter: „Og her falder just den historiske Begivenhed, som betinger Voldens Opførelse: Hedeby's Erobring af den danske Konge. . . . Endnu 943 levede den sidste Konge, Sigtryg, og Asfrid hævdede sig derefter i alt Fald en kort Tid. Men da „vandt Kong Harald sig hele Danmark“, som det hedder paa Jellinge Stenen. Han fik Hedeby i sin Magt. . . . Høist sandsynligt er det da, at det straks, efterat Hedeby var vundet omkring Midten af det 10. Aarh., paabegyndtes at forene Byen med Danevirke ved den her omhandlede Forbindelsesvold. De danske maatte fremtidig være belavede paa at forsvare Byen; den kunde da ikke blive

¹⁾ Jahrbücher für Landeskunde, VII, Kiel 1864, s. 120.

²⁾ Bidrag til Nordens historie, s. 32 f.

³⁾ A. st., s. 252.

liggende isoleret. Dens høje Vold var et prægtigt Forsvarsværk. Forenet med Danevirke blev der skabt en helt ny Forsvarslinie, og Forbindelsen med Byen var sikret¹⁾.

Denne tolkning må siges at være af den største interesse. Her knyttes altså et fuldstændig nyt navn til Danevirke, kong Harald Blåtands. Ingen skreven kilde sætter ham i forbindelse dermed, ingen tradition, intet stedsnavn. Til støtte for gisningen står udelukkende forbindelsesvoldens gamle karakter, der giver den et næsten samtidigt præg med halvkredsvolden og Thyres virke. I klar forståelse af, at der dog trænges til yderligere underbyggelse, fortsætter dir. Müller:

„Dog, de historiske Forhold ikke blot tillade, som det her er vist, at Forbindelsesvolden antages opført af Harald, de næsten kræve det [!] — og ikke mindre de archæologiske. Skulde virkelig Foreningen mellem Hedeby og Danevirke først være foregæet under Kong Niels' Dronning Margrethe — som A. D. Jørgensen vilde — naar den havde kunnet iværksættes straks efter Hedeby's Fald? Skulde Kong Harald ikke ligesaa vel som Dronning Margrete have kunnet se, at der ved Forbindelsen af de ældre Volde kunde dannes en ny og tilfredsstillende Forsvarslinie og saaledes, at Hedeby sikredes? Skulde Byvolden snarere være inddragen i Voldlinien i det 12. Aarh., efterat Byen havde mistet sin Betydning, end i det 10. Aarh., medens den endnu stod ved Magt? Skulde det Danevirke, der af Eftertiden mindedes som rejst i Gorms og Haralds [!] Tid, kun have været en Forstærkning af en vis Del af Godfreds Vold, medens Resten

¹⁾ A. st.. s. 252.

blev efterladt med den oprindelige ringe Høide og den nyvundne By blev liggende overladt til Fjenderne? Skulde, først og sidst, Overensstemmelsen i Bygningsmaade med de ældre Volde ikke indeholde en bestemt Tilkendegivelse og ligesaa meget Forskellen fra Kovirket, der er af yngre Bygning, og som nedenfor skal vises at være senere opført?“

Man vil let se, at disse betragtninger ikke har en sådan vægt, at muligheden for den fremsatte gisning derved kan blive til sandsynlighed. Selv om de historiske forhold kan tænkes at „tillade“ den, så er det dog endnu langt fra, at de kræver den. Det må derfor være opgaven at underkaste den en historisk kritik og undersøge, om den da ikke svinder ind til en højst tvivlsom mulighed.

Hos Adam af Bremen omtales det, at en høvding Olaph kom fra Sverige og vandt sig dansk land ved våbenmagt. Han havde flere sønner, af hvilke Chnob og Gurd fik kongedømmet efter ham¹⁾. Men efter disse fulgte Sigerich, som imidlertid kun regerede i kortere tid, idet Hardegon, Sueins søn kom „a Northmannia“ og fordrev ham²⁾.

Det vil være kendt, hvorledes prof. Wimmer har øget disse sparsomme oplysninger ved hjælp af Vedelspangrunestenene I og II³⁾. Wimmer når til det resultat, at Svenskeren Olaf i begyndelsen af det 10. årh. kom til Slesvig, hvor han tog råde. Hans søn Gnupa ægtede

¹⁾ Pertz: Mon. Germaniæ hist. Scriptorum VII, s. 301.

²⁾ Smst., s. 303.

³⁾ L. F. A. Wimmer: De danske Runemindesmærker I, s. 48—72.

den mægtige Odinkars datter Asfrid og fulgte faderen som „konge“. 934 blev han overvundet af Henrik I¹⁾, blev gjort skatskyldig og tvunget til dåben. Senere „sætter endelig den danske kong Gorm sig i bevægelse for at væрге landets sydgrænse og sender sin søn Harald med en hær mod Svenskerne“. Så dræbes Gnupa. Prof. Wimmer antager, at toget er sket efter dronning Thyres tilskyndelse, og at „Danevirkes fornyelse“ snarest er en følge af de begivenheder, der fremkaldte det²⁾.

Efter Gnupa har hans enke Asfrid og søn Sigtrygg „i et længere tidsrum“ styret riget i fred. „Men da Sigtrygg flere år efter faderens død med hjælp både fra Sverige og fra sin moders mægtige slægt i Sønderjylland gør forsøg på atter at tilbagevinde Gnupas forrige magt og angribe de Danske, fældes han o. 950 af Harald Blåtand“. Endvidere hedder det, at „sejrene over Gnupa og senere over 'kong' Sigtrygg, hører til de bedrifter, som Harald på den større Jællinge-sten forevige i de ord, at han vandt sig hele Danmark“.

Hvad denne tolkning angår, må det imidlertid først fastholdes, at vi intet vidnesbyrd har om, at kong Gorm „sendte sin søn Harald med en hær mod Svenskerne“. Den kilde som fyldigst fortæller om denne kamp, nemlig Olav Tryggvesøns større saga³⁾, siger udtrykkeligt: „Gormr konungr fór með her sinn i þat ríki i Danmörk, er kallað er Reiðgotaland, en nú er kallað Jótland,

¹⁾ Sml. Biereye: Beiträge zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 24 f.

²⁾ De danske Runemindesmærker I, s. 71.

³⁾ Fms. I, s. 116. — Sagaens oplysninger om Gnupa støtter sig dels til Adam af Bremen, dels til en anden, ukendt kilde (se Biereye: Beiträge zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 165 f.).

á hendr þeim konungi, er þá reð þar fyr, sá var nefndr Gnúpa“. Videre: „Gormr feldi þann konung“ o. s. v. Þvi næst fór Gormr á hendr þeim konungi, er Silfraskalli var kallaðr“ „hafði Gormr konungr jafnan sigr, ok um siðir feldi hann þann konung. Eptir þat gekk hann upp á Jótland ok fór svá herskildi, at hann eyddi öllum konungum alt suðr til Slés“.

At det skulde være sket ved Haralds hjælp, siges saaledes ikke.

Og dette gør Adam af Bremen ikke heller. I det ovennævnte stykke¹⁾ hedder det, at Sigerich (der naturligvis er en skrivefejl for Sigtrich, Sigtrygg) forjoges af Sveins søn Hardegon, der kom „a Northmannia“.

Nu har prof. Joh. Steenstrup vist, at „Hardegon“ sikkert er en fejlskrift for Gorms andet navn: „Hardeknud“²⁾. Og selv om Adam af Bremens beretning gør et ret uklart indtryk, bygger han dog her på tradition i den danske kongeslæggt og fortæller heller intet, som har usandsynlighedens præg over sig. Går man da ud fra, at „Hardegon“ er den samme som kong Gorm, ser man, at Gorm fordrev Gnupas søn Sigtrygg. Om Harald hører man intet.

Gnupas drab og Sigtryggs fordrivelse må imidlertid lægges nær op ad hinanden³⁾. Den første begivenhed må være indtruffen efter 934; men ikke engang 10 år senere hører vi, at den hedenske kong Sigtrygg (som rimeligvis er den samme som Gnupas søn)⁴⁾, indkaldt

¹⁾ Mon. Germ.-hist. VII, s. 303.

²⁾ Joh. Steenstrup: Danmarks Sydgrænse, s. 37 ff.

³⁾ Adam siger selv, da han har fortalt, at Sigerich er fulgt efter Olaphs sønner: „Cumque parvo tempore regnasset, eum Hardegon . . . privavit regno“.

⁴⁾ Se G. Storm: (norsk) Historisk Tidsskrift 3. III, 360 f.

af de Danske i Normandiet til hjælp mod kong Ludvig, bliver dræbt. Når direktør Müller bemærker, at „endnu 943 levede den sidste Konge, Sigtryg“, er dette vel sandt; men der er ingen sandsynlighed for, at han endnu havde magten dernede ved grænsen, og for den følgende sætning — „Asfrid hævdede sig derefter i alt Fald en kort Tid“ — savner man alle brugbare støttepunkter. Enken efter en overvunden fjende måtte vel kunne rejse sin mands og søns mindstene — højbyrdig dansk, som hun var¹⁾.

Skal man følge kilderne, må man derfor gå ud fra, at både Gnupas drab og Sigtryggs fordrivelse falder i kong Gorms tid og skyldes ham.

Når man har været så tilbøjelig til at tilskrive Harald Blåtand æren for Gnupas og Sigtryggs ødelæggelse, har det særlig været, fordi den store Jellingesten lader ham selv rose sig af at have samlet hele Danmark. Prof. Wimmer gør²⁾ med fuld ret opmærksom på betydningen af ordet „ala“ foran

¹⁾ Dir. Müller støtter sig her til G. Storms betragtninger (norsk Hist. tidsskr. 3. III, 362). Jeg kan dog ikke indse, at det af Storm fremførte kan afkræfte de vidnesbyrd, som kilderne fremkommer med. Storms udtryk, at „Mindesmærker om ham rejses paa forskjellige Steder i hans Hjemland“ er overhovedet ret misvisende, og at moderen giver sønnen hædersnavnet „konge“, som han havde båret til sin fordrivelse, kan ikke bevise, at hans kongedømme bestod endnu. Wimmer (De danske runemindesmærker I, s. 72) siger, at „indskrifterne på disse stene skulle dog blive det sidste udslag af hendes trods over for de Danske“. Denne opfattelse er i virkeligheden langt rimeligere; mere end trods kan der ikke lægges i ordet „konge“.

²⁾ De danske Runemindesmærker I, s. 28.

Danmark. „Det må antages, at indskriften ved det blotte „Norge“ lige over for „hele“ Danmark forsættelig har villet udtrykke en gradforskkel i Haralds herredømme over de to lande“. Der kan vistnok heller ikke være tvivl om, at meningen er den, at Harald har knyttet en del af det danske rige, som i kortere eller længere tid havde været løsnet, til det øvrige. Således kom „hele Danmark“ i hans hånd. Og ligeledes vandt han sig Norge. Men hvor findes beviserne for, at den af Harald vundne del netop lå ved sydgrænsen?

Det er let at se, hvad der har fristet forskerne til ubetinget at lægge hans erobring her. Det er det enestående heldige tilfælde at have 3 omtrent samtidige runestene, der kaster lys over dette tidlige afsnit af vort fædrelands historie. Men er der nogen tvingende grund til at antage, at en ytring på den ene sten nødvendigvis hentyder til de forhold, som findes omtalte på de to andre?

Man kan med ligeså god ret minde om det danske riges forhold til Vestfold. Allerede o. 800 må danske konger have regeret her. Ved omtalen af Haralds og Regnfreds togt herop i 813 siger en samtidig frankisk rigsannal: „Denne egn er den yderste af deres rige og ligger mellem nord og vest og vender mod nordspidsen af Britannien. Dens fyrster og folk nægtede at vise dem lydighed. Efter at have undertvunget dem, vendte de (o: kongerne) hjem“¹⁾.

Hvorledes sagen har stået i det følgende hundredår, ved vi ikke. Den danske rigshistorie er jo kun sparsomt oplyst i denne periode. Men Harald Blåtand gør atter de gamle højhedskrav gældende, drager derop og har snart hele Viken i sin magt. Og denne del beholder han for sig selv (Vingulmørk, Vestfold og Agder, helt ned til Lindandesnæs), medens Håkon jarl bliver hans mand i resten af Norge. Tager man hensyn til dette og tillige til, at de danske konger helt frem til Valdemar den store hævder en højhedsret over disse egne, er der dog en mulighed for, at det kan være med Vestfolds erobring, Harald har tænkt sig hele Danmark samlet.

¹⁾ Sml. Norges historie I bd. 2. halvbd., s. 60.

Men forøvrigt må det atter betones, hvor usikker vor viden egentlig er. Sakse fortæller f. ex. i Harald Blåtands historie (X bog), at dronning Thyre — som han jo lader overleve Gorm — „friele også Skåne, som kuedes af Svenskernes herredømme, for den byrde at betale skat“¹⁾. Er dette nu rigtigt? Hører denne begivenhed i så fald hjemme under kong Gorm eller kong Harald? Det er umuligt at sige. Men betydningen ligger deri, at fortællingen viser, hvorledes flere landsdele var røvet fra moderlandet og atter blev vundet tilbage. Om alt var samlet af Gorm, om denne havde overvundet alle „næskonger“ o. lg., som sagaerne fortæller, er vel tvivlsomt. Men vi ved ikke noget sikkert om, at Harald Blåtand netop skulde have vendt sig mod sydgrænsen og gennem sin runeindskrift minder om en sådan kamp. Det er muligt — men ikke mere muligt end så meget andet. I alt fald kan der intet bygges på denne antagelse.

Der er også god grund til at huske på, at kong Haralds erobring af Vestfold må sættes til o. 965. Den store Jællingesten stammer imidlertid fra o. 980, altså fra et tidspunkt, da hans herredømme i Viken endnu ikke var svækket. Er der da nogen grund til at antage, at han på runestenen skulde mindes, at han for over en menneskealder siden havde overvundet en småkonge ved sydgrænsen? Det forekommer mig usandsynligt, at de to ting har noget med hinanden at gøre.

Der foreligger dog en anden mulighed, som må tages i betragtning.

Efter alt at dømme har Gorm i sine sidste år kun været lidet handledygtig. Ikke des mindre er det netop på denne tid, at Gnupa og Sigtrygg må være overvundne. Traditionen lader imidlertid Harald være Gorms med-

¹⁾ Eadem quoque . . . Scaniem Svetica dominatione compressam præstandi tributi onere liberavit. (Saxo ed. Velschow, s. 482.)

regent i disse sidste åringer¹⁾. Der er da en mulighed for, at det var som sådan, han gjorde ende på fremmedvælden ved Slien, men at sagaen og Adam har nævnt Gorm, fordi han var rigets virkelige regent. Hvis dette er tilfældet, er det måske tænkeligt, at det er Harald, der har rejst forbindelsesvolden.

Her vil det være nødvendigt at se på den af dir. Müller opstillede tidsfølge²⁾.

Opførelsen af kampestensmuren mellem Danevirke sø og Kurborg tillægges dronning Thyre. „Efter hvad der er fremsat i de tidligere Afsnit, må Situationen, som Dronningen forefandt den, have været følgende. Ved Haddeby Nor laa Halvkredsvolden med tilhørende Borg-høide . . . Men paa Thyras Tid og endnu noget senere herskede en fremmed svensk-dansk Kongeæt i Byen ved Haddeby Nor“. Hvornår hun opførte virket angives dog ikke nøjere, men hendes død sættes til ca. 935.

Bag halvkredsvolden sidder altså stadig den fremmede magt. Uden rod i egnen kan den vel ikke tænkes at være, siden Gnupa er gift med en mægtig dansk høvdings datter. Året før Thyres død er han blevet døbt. Nogle år efter bryder der hårde kampe ud mellem ham og danekongen, og Gnupa dræbes. Endnu 943 regerer kong Sigtrygg, men kampene er næppe stilnet af, og dette år må han være fordrevet. Endnu „en kort tid“ trodser Asfrid de danskes magt, derpå bukker hun under for Harald Blåtand, og halvkredsvolden kommer i hans magt. — Sigtryggs død sættes imidlertid af prof. Wimmer til o. 950. Følger man dir. Müllers gisning og

¹⁾ Danmarks Riges Historie I, s. 316.

²⁾ Det citerede afsnit er ganske vist skrevet af inspekt. Neergård, men er i overensstemmelse med dir. Müllers opfattelse.

antager ham fordrevet 943, kan man vel sætte Asfrids underkastelse til o. 950. Først nu er det da, at forbindelsesvolden rejses.

Naturligvis kan man intet sikkert sige — også det her fremførte hviler jo på gisninger; men det forekommer mig ikke at være sandsynligt.

Jeg er enig med dir. Müller i, at forbindelsesvolden er yngre end Thyrevirket. Endvidere i, at den først kan være rejst på et tidspunkt, da halvkredsvolden var i den danske konges magt. Men det er mig ufatteligt, at dronning Thyres store arbejde skulde være udført med fjenderne liggende lige udenfor porten!

Her må tages to ting i betragtning. For det første er der ikke mere end c. 4000 meter fra halvkredsvolden hen til Kalegat. For det andet er Thyres virke ikke en ringe forskansning, der i hast er kastet op, en vejspærring som Rammedige eller lignende. Det er en forsvarlig stenvmur, støttet af jordvirker og måske med plankevirker langs kronen. Uden at tage Sven Ågesøns ord¹⁾ efter bogstaven, viser de noksom, hvorledes man har set på det arbejde i hans tid. Alene navnet sagde, at det var en fællessag for hele riget. Mægtige arbejdsskarer må have været i gang, og lang tid må det have taget. Hos Sven Ågessøn siges hun at bygge i to år.

Hvor er det muligt at tænke sig et sådant arbejde udført med en bitter fjende på 4000 meters afstand? Her er jo ikke tale om en fjendtlig hær, der for en stund havde slået lejr udenfor Danevirke. Her er tale om en koloni, et „kongedømme“, hvad man nu vil kalde det, hvor magten gik i arv fra fader til søn. Og

¹⁾ S. R. D. I, s. 49 f.

„kongen“ var tilstrækkelig mægtig til, at Henrik I med vold kristnede ham. Siden måtte danekongen drage med en hær imod ham og fælde ham. Men sønnen fulgte efter. Også han måtte fjernes. Dir. Müller anser det endogså for rimeligt, at det fremmede herredømme har holdt sig endnu en stund, inden det blev endelig kuldkastet. Kan man da tænke sig, at dette herredømme roligt skulde have set på, at en enestående kraftig fæstning byggedes 4000 meter udenfor dets hovedsæde?

Vi ved intet om, hvilket omfang kong Gnupas magt havde, men vi kan vistnok roligt gå ud fra, at han har budt over noget mere end den allersnævreste omegn¹⁾.

Og hvor vil man overhovedet kunne nævne eksempler på, at to fjendtlige magter i oldtiden i den grad har forskanset sig inde på livet af hinanden? Det kan vistnok siges at være et gennemgående træk, at den enes magt brydes fuldstændig — eller også får han lov til at være i fred, eller han er selv den overlegne. Men i årevis at stå truende overfor hinanden på 4000 meters afstand, vilde være en ret uforståelig situation for den tids folk.

Hertil kan lægges, hvad prof. Steenstrup bemærker²⁾, at al tradition peger hen på, at Danevirke er anlagt som værn mod Tyskerne — ikke som beskyttelse mod en fjendtlig „svensk“ magt³⁾. Da der nu faktisk

¹⁾ Sml. Storm i (norsk) Hist. Tidsskr. 3. III, 362. — W. Biereye: Beiträge zur Geschichte Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 15 f.

²⁾ Danmarks Sydgrænse, s. 82.

³⁾ Sml. Storm (norsk Hist. tidsskr. 3. III, 370): „På den anden Side synes det klart, at Danevirke ikke er bygget for at forsvare det lille Grænseregne ved Slesvig; det må, som Navnet siger, være Danernes (d. e. hele Danmarks) Forsvarsværk“.

har været fremmede høvdinger eller konger hernede, vil det eneste rimelige være at antage, at disse var fordrevne, inden dronning Thyre begyndte sit arbejde¹⁾.

Endnu en omstændighed skal fremhæves.

Som bekendt lader både den danske tradition og sagaerne Thyre overleve Gorm. Sakse lægger da dronningens opførelse af volden helt hen til Harald Blåtands tid²⁾. At der herved ikke er givet dronningen æren for noget, som strengt taget tilkom hendes søn, eller med andre ord, at man ikke heraf kan slutte, at kong Harald har bygget på Danevirke, vil være let at indse. Vi ved jo, at traditionen tager fejl. Den lille Jellingesten fortæller både, at Thyre døde før Gorm, og (gennem tilnavnet) at det var hende der rejste virket.

Men hele traditionen om, at dronningen skulde have været den handlekraftige, Gorm den sløve, at hun skulde have overlevet Gorm og først i sin søns regeringstid have bygget Danevirke, gør det i høj grad sandsynligt, at hendes død først skriver sig fra hendes seneste år, fra tiden efter 934. Vi har ingen tvingende grund til at sætte hendes død til 935; den kan godt være indtrådt nogle år senere, ligesom Gorm også godt kan have levet til henimod 940³⁾.

¹⁾ Sml. Storm (l. c.): „Først efter at de svenske Konger var fordrevne fra Sønderjylland, kan Virket været bygget“. Da han imidlertid lægger ophøret af kong Sigtryggs herredømme til 943, antager han også først Danevirke opført af Harald Blåtand og kaster helt vrag på traditionens stærke vidnesbyrd om dronning Thyre. Dette turde dog være altfor dristigt og — som vist — ganske unødvendigt.

²⁾ Saxo ed. Velschow, s. 481.

³⁾ Om Gorms dødsår se Biereye: Beitr. zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 167 f. — Biereye kommer her til året 936 som det sandsynlige. Dette angiver også

Al rimelighed taler for, at Thyre først har bygget Danevirke efter Gnupas drab og Sigtryggs flugt. Og da var det ikke imod en svensk-dansk høvdingedom ved Slien, men mod al den fare, der kunde true vort fædreland fra dets sydlige nabo.

Dermed må muligheden for, at Harald Blåtand kan have bygget forbindelsesvolden, rigtignok siges at være svundet stærkt ind. Er det overhovedet ham som Gorms medregent og ikke Gorm selv, der har jaget de fremmede bort, må det være sket umiddelbart før kampestensmurens rejsning. Og da er det ganske utænkeligt, at ikke også forbindelsesvolden havde fået sit stenværn. Som dir. Müller selv hævder: forbindelsesvolden må afgjort anses for yngre end Thyres virke.

I stedet for den af dir. Müller opstillede kronologi, må man da formode:

O. 935 Gnupas drab, snart efter Sigtryggs fordrivelse, derpå Thyres Danevirkeanlæg — og først en rum tid efter forbindelsesvolden.

Skal man søge at besvare det spørgsmål, fra hvilket tidspunkt forbindelsesvolden da må stamme, er man nødt til at spørge de historiske efterretninger om grænseforholdene til råds. Ad arkæologisk vej kommer man ikke videre end til at fastslå, at den må stamme fra en

Lundeårbogen (M. H. G. SS XXIX. s. 198²¹ f. 396), som endvidere lader Harald regere 50 år. Den samme regeringstid tildeles ham i Roskildeårbogen (M. H. G. SS XXIX, s. 23). Men kilden til dem begge er Adam af Bremen (II kap. 26): „Regnavit autem annos quinquaginta“. Det forekommer mig imidlertid usandsynligt, at man heri kan se andet end en tilnærmelsesvis nøjagtig angivelse.

tidlig middelalder. Når dir. Müller sætter den til o. 950, er det i og for sig ikke, fordi et virke af denne bygning og størrelse ikke lige så vel kunde tænkes at stamme fra o. 900 eller o. 1000. Vor viden om den tids befæstningsanlæg er endnu så ringe, at vi ikke kan bestemme deres alder nøjere. Det karakteristiske ved dem — størrelsen, profilen, manglende grav — henviser dem til den meget tidlige middelalder, men nærmere vil det ad arkæologisk vej være umuligt at komme.

Hvad lærer historien os da om grænseegnene i sidste halvdel af det 10. årh.?

Noget før århundredets midte må Harald Blåtand have taget kongearven, og i det store og hele har der vistnok hersket ro dernede på dette tidspunkt. At selve strækningen mellem Ejderen og Danevirke ikke var truet, hang vel forøvrigt sammen med, at Harald — som allerede hans fader Gorm — havde herredømmet over dele af Holsten¹⁾. Forøvrigt er vor viden på disse felter ret sparsom.

Vi hører om Sachseren Wichmans oprør mod sin farbroder og hans flugt til Danmark, hvor Harald Gormsøn dog ikke ydede ham hjælp. Derpå kom hans nye oprør, hans færd til Jomsborg, hans kamp og hans fald (967). I den følgende tid meldtes det i Tyskland, at de danske tænkte på angreb; men ved mødet i Quedlinburg 973 bragte danske udsendinge gaver til kejser Otto fra kong Harald, og striden syntes således at blive bilagt.

Så døde Otto I 973, og strax efter brød de åbne fjendtligheder ud, idet Otto II foretog sit hærgningstog

¹⁾ Danmarks Riges Historie I, 337 f.

op i Jylland¹⁾. Danevirke modstod ikke angrebet. Men næppe ti år efter lykkedes det os at indtage den borg, han havde lagt truende ved grænsen, og dermed var det gamle virke atter i vor magt. Imidlertid må kong Harald være død ganske få år senere — o. 986.

Såvidt jeg kan skønne, er der ingen lejlighed i denne konges regering, som kan have affødt svære forsvarsforanstaltninger imod syd. Dengang kampen kom, viste det sig netop, at virket ikke var sat i tilstrækkelig kraftig forsvarsstand.

Men under sønnen Sven Tveskæg hænder det, som kan forklare anlæget af forbindelsesvolden. Da står der strid hernede.

De to kendte runestene fra Hedeby og Danevirke²⁾ (hvortil også kan regnes Århusstenen I³⁾) taler om disse kampe. Hvornår har de da fundet sted?

Herpå findes sikkert kun ett rimeligt svar, som også prof. Wimmer klart fremsætter i sin smukke tolkning: „Da Ekehard år 1000 på et bispeting i Gandersheim mødte som repræsentant for biskop Bernward af Hildesheim, og erkebiskoppen af Mainz bebrejdede ham, at han blandede sig i fremmed strid i steden for at passe sin egen kirke, svarede Ekehard ifølge en samtidig kilde: „Mit bispedømmes område er hærget ved barbarisk vildskab, staden er forladt, kirken øde; jeg har intet sæde“. Om Hedeby's ødelæggelse kort før år 1000 kan der således ikke være tvivl⁴⁾.

Løsningen er efter prof. Wimmers mening den, at

¹⁾ Om tidspunktet se Biereye: Beitr. z. Gesch. Nordalb. im 10. Jahrh., s. 101.

²⁾ Wimmer: De danske Runemindesmærker I, s. 108—20.

³⁾ Smsts., s. 121—24.

⁴⁾ Smsts., s. 118.

den svenske kong Erik Sejrsæl havde benyttet sig af kong Svens fravær i vesterviking til at overfalde Danmark og sætte sig fast hernede: „Jeg antager derfor, at Erik Sejrsæls erobring af Hedeby netop har været den barbariske voldsgerning, der tvang biskop Ekehard til flugt. Kong Sven vender tilbage og rykker med en hær mod Hedeby, som Svenskerne har befæstet, så at det først efter en længere belejring og et stort mandefald lykkes Sven at tilbageerobre byen“.

Til denne tydning slutter i hovedsagen prof. Joh. Steenstrup sig. Selv om kildernes beretninger om Erik Sejrsæls herredømme på enkelte punkter er urigtige, og selv om de ikke nævner Hedeby som det sted, hvor den svenske konge havde sit hovedtilhold, taler dog meget for, at han netop sad her¹⁾. „Et varigere svensk Vælde i Danmark“ har dog ikke bestået²⁾. Hvad tidspunktet angår må det vel sættes til o. 993—94.

Det er altså en kendsgerning, at kong Sven Tveskæg i slutningen af det 10. årh. førte kampe hernede ved Slien — og da rimeligvis mod Erik Sejrsæl. Dels runestenene, dels de svage spor af en „belejringsvold“, som dir. Müller finder sydvest for halvkredsvolden³⁾, tyder på, at de fjender, han trængte ud, havde deres tilhold bag denne. Er der da ikke rimelighed for at antage, at han kan have styrket Danevirkelinien?

¹⁾ Danmarks Riges Historie I, s. 371.

²⁾ Danmarks Sydgrænse, s. 78.

³⁾ Nordiske Fortidsminder, s. 279—83. Når dr. Biereye (Beiträge zur Gesch. Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, s. 12) i belejringsvolden ser „eine Art Ravelin, das dahinter gelegene Ausfallstor „das Stormhull“ im Hauptwalle, gedeckt hat“, er det kun med ringe ret. Den Pl. I. som følger med hans arbejde, er da også, hvad „das Stormhull“ angår, i meget høj grad misvisende.

Meget synes at tale for det. Svens hyppige fravær fra riget måtte naturligt kræve, at grænseværet sikredes. Erfaringerne var dyre nok.

Allerede Worsaae var inde på denne tanke¹⁾. Kong Sven turde „næppe fortsætte sine Erobringstog til England uden paany at have sikret Danmarks sydlige Grændse ved Danevirke og Eideren“. Grundet på den mangelfulde arkæologiske undersøgelse af voldlinien, som på det tidspunkt (1863), da Worsaae skrev dette, havde fundet sted, lededes han dog til den fejlagtige slutning, at Sven Tveskæg havde opført kampestensmuren²⁾. Men efter ham tog A. D. Jørgensen tanken op³⁾.

Han fremhæver, at i „Knuds levned“ eller „Emmas lovtale“, som forfattedes o. 1040—42 af en flandersk munk, der nøje kendte den danske kongeslægt, og som i det hele må siges at bygge på pålidelige oplysninger, findes følgende beretning om kong Sven: „Denique cum nullo hostium incursu trepidus, pacem in securitate ageret, periculi semper ac velut instantis metuens, in castris muniebat, quod hostibus si adessent nullatenus fortasse resisteret, nihilque suis quæ bello necessaria forent præparando patiebatur remissi, scilicet ne per otium, ut assolet, viriles emollirentur animi“⁴⁾. Jørgensen siger med rette herom: „Der kan neppe være nogen tvivl om, at der jo herved først og fremmest sigtes til Danevirke, landets store skjoldborg“⁵⁾. Hertil føjer han imidlertid: „Men kongen har vistnok

¹⁾ Den danske Erobring af England og Normandiet, s. 279.

²⁾ Endnu kraftigere fremsat i Trap: Slesvig I, s. 590 (Worsaaes afsnit „Om Danevirke“).

³⁾ Den nordiske kirkes grundlæggelse, s. 405 f.

⁴⁾ Pertz. Mon. Germ. hist. Scrip. XIX, s. 512.

⁵⁾ Den nord. kirkes grundlæggelse, s. 406.

også på andre punkter søgt at sikre grænserne og da særlig de mest udsatte landgangssteder for Østersøens vikinger“.

Vi ved dog intet om, at der fandtes sådanne forsvarsvirker andre steder. Når Jørgensen henviser til „ældgamle jordvirker og vældige borgpladse“, der endnu i vore dage findes ved åløb og fjorde, må dertil siges, at vi vistnok kun eengang hører, at en egns befolkning tyer ind bag et sådant fællesværn¹⁾. Der findes ganske vist en række „bondeborge“, der findes „langvolde“ osv., men det er tvivlsomt, om disse har noget med denne tids landsforsvar at gøre. Kongelige borge har de ikke været.

Nej, når den flanderske munks meddelelse sikkert står til troende, når man husker på, hvor truet vor sydgrænse havde været i det 10. århundredes sidste tiår, og når man dertil lægger visheden for, at kong Sven netop hernede havde bestået en kamp med en fremmed erobrere og efter dyrt mandefald drevet ham ud af landet, må der siges at være al rimelighed for, at kongen har bygget på Danevirke, og det eneste naturlige vil da være at henhøre forbindelsesvolden til Sven Tveskæg. Dette passer langt bedre med de historiske forhold, det skimtes ligefrem i en omtrent samtidig og velunderrettet kilde, og det kan ikke i mindste måde modbevises ad arkæologisk vej, da vi ad denne ikke kan bestemme opførelsestiden nærmere end til det 10. århundrede.

¹⁾ Saxo ed. Velschow, s. 739, sml. Jørgen Olrik i Hist. tidsskr. 8. I, 372. Jeg skylder prof. Joh. Steenstrup tak for at være gjort opmærksom herpå.

Taler således alt for, at man må opgive at fastholde dir. Müllers gisning, må vi dog endnu et øjeblik dvæle ved, hvad traditionen har at berette om dette voldstykke.

I længere tid har navnet Margrete været knyttet til det. Dog har det ikke særlig stor hævd. Første gang det træffes er i 1708, hvor der i en forordning tales om „der sogenannte Margarethenwall“, og fjorten år efter møder man det i litteraturen¹⁾.

Men forud herfor går en række forsøg på at sætte dronning Margrete Sprænghest i forbindelse med Danevirke. Det siges allerede hos Thraziger (1583)²⁾, at hun istandsatte Danevirke, og A. D. Jørgensen har vist, at kilden til denne meddelelse er den holstenske krønike fra 1448³⁾. Måske vil det da være rimeligt at antage, at navnet „Margrethevold“ o. 1700 er dannet ad ren literær vej.

Imidlertid førte den forholdsvist tidlige omtale af dronning Margrete som voldens opbygger A. D. Jørgensen til at antage, at der her var tale om kong Niels's dronning, Margrete Fredkulla⁴⁾. Dette forkastes rent ud af dir. Müller⁵⁾, og vistnok med gode grunde; men spørgsmålet er ikke dermed helt løst.

Som nævnt i begyndelsen af denne afhandling har forbindelsesvoldens vestende et noget andet præg end det øvrige. Her træder et tydeligt dobbeltanlæg frem. Den ældre vold synes ubrudt fortsat, men parallelt med

¹⁾ Nordiske Fortidsminder I, s. 268.

²⁾ Westphalen: Monumenta III, s. 324.

³⁾ Bidrag til Nordens historie i middelalderen, s. 7.

⁴⁾ Smsts., s. 28 ff.

⁵⁾ Nordiske Fortidsminder I, s. 269.

den (og på dens sydside) er der lagt endnu en vold, som atter skærmes ved en grav.

Dir. Müller forklarer dette således, at det ældre anlæg på denne strækning ikke har været fuldført og derfor — engang i middelalderen — har trængt til en forstærkning. „Det lader sig antage“, siger han, „at dette Arbejde er udført snart, efter at den fjendtlige Borg [Ϸ: Otto II's borg] var bleven forstyrret 983“. Fra tiden deromkring regner han også Kovirket, og han finder, at „de to Værker ligne hinanden ganske i Bygningsmaaden med Vold og Grav“. Imidlertid hedder det videre: „Men at Tilføjelsen kunde hidrøre fra en noget senere Tid, skal ikke benægtes. Kun maatte det være før Valdemar d. Store, idet Kongen vel først og fremmest vilde have bødet paa dette Punkt, om det endnu havde sin oprindelige Svaghed, og dette vilde da vel være gjort med Murværk“¹⁾.

Af det foregående vil det være fremgået, at dobbeltvolden under alle omstændigheder må være yngre end år 1000 — sikkert langt yngre. Dens hele bygningsmåde, som nok kan have visse træk fælles med Kovirkets, taler absolut ikke imod, at den endda kan skrive sig fra det 12. århundredes første halvdel.

Er der nu historisk årsag til at antage den opført så sent?

Da A. D. Jørgensen gik ud fra, at dronning Margrete Fredkulla havde bygget hele forbindelsesvolden, afvejede han netop de historiske grunde, som kunde tale derfor.

I 1043 hærgede Venderne helt op til Ribe. Så kom der et par menneskealdres ro, men derpå brød ufreden

¹⁾ A. st., s. 267 f.

ud igen, og den standsede først henved Valdemarstiden. Egnen omkring Slien var usikker. Sakse fortæller gentagende, hvor utryg kong Nils var i Slesvig¹⁾. Overalt mellem Slesvig og Ejderen hægedes der.

Men så sker der ganske pludseligt et omslag. Nils og Magnus trodser kejser Lothar „på det Danevirke, som før var til spot for Venderne“. Mange, siger Jørgensen, har tilskrevet Knud Lavard den afgørende betydning for virkets foryngelse, og tanken ligger nær. Alligevel må den sikkert opgives, da det ellers vilde have været omtalt i hans levned. „Derimod henledes opmærksomheden på kong Nils's dronning Margrethe“. Og så søger han at sandsynliggøre, at volden er rejst på denne kvindes initiativ.

Det kan ikke nægtes, at denne betragtning virker noget overraskende. Man må dog siges at have en langt naturligere løsning ved at holde sig til Saksens ord: „For at mødes med ham [Ϸ: kejser Lothar] stævnedes Erik med en flåde til Slesvig. Men Magnus havde før begge fjendernes komme nået at sætte volden i god forsvarsstand og lagt mandsstærk vagt ved alle porte; efter nogle dages forløb kom Nils til med en

¹⁾ Saxo, ed. Velschow, s. 618: „Henricus vero, Guthskalci ex Siritra filius, maternis a Nicolao bonis indigne spoliatus, tam acrem eorum repetitorem agere cæpit, ut, Danis infatigabiliter imminens, ipsum intra Slesvici fines ad tuendam salutem suam statione et excubiis uti cogeret. Interjectam Albiæ Slesvicoque provinciam cultore vacuefecit. — S. 621: At Henricus, ob superioris pugne successum audaciæ incrementis evector, littorales Danos piratica laccessendo non solum Eidoræ finitima, sed etiam cuncta Slesvico valloque, quod Danorum opus vocamus, interjecta vastabat. — S. 634: Et, si veri confessorem agere non erubescis, ipse jampridem, Slesvici consistens, salutem tuam adversum Saxonum excursionses jugibus excubiis vallare necesse habuisti“.

mægtig hær af Jyder, der lejrede sig på denne side af volden“ o. s. v. ¹⁾).

I denne skildring har man ikke lov til at se bort fra Saksens udsagn, at „volden blev sat i god forsvarsstand“. Det gamle virke, som i lange tider var „spottet“ af fjenderne, viste sig nu pludselig mægtigt nok til at holde dem stangen. Der må sikkert have været arbejdet endog meget stærkt på dets forbedring. Om der er gjort noget ved hovedvolden og den østlige del af forbindelsesvolden, kan man intet sige om. Men at forstærkningen af den virkelige svage del af forbindelsesvolden — de nærmeste 600—700 meter øst for Danevirke sø — skyldes Magnus's arbejde, har ikke ringe sandsynlighed for sig. Det er så let forståeligt, at hans dåd blev glemt. Han var såvist ingen folkets ven hernede, hans fader ikke heller. Ikke langt fra stedet lå den by, hvor Nils måtte lade sit liv for skindere og skomagere. Mindet om dem har ikke været fredet.

Når spørgsmålet om forbindelsesvoldens historie her er taget op til nærmere undersøgelse, er det sket, fordi det i sig selv har betydelig interesse, men tillige, fordi den af dir. Müller fremsatte gisning har fået en så bestemt form, at den for mange må komme til at stå som en kendsgerning. Den er da også allerede vandret over i mindre historiske lærebøger. Dette må nødvendigvis

¹⁾ Saxo, ed. Velschow, s. 645; „Cui se Ericus apud Slesvicum classe obvium dedit. At Magnus utriusque hostis adventum accurata valli munitione præcurrrens, validum portis præsidium applicuerat. Interjectis diebus, Nicolaus citeriora valli immenso Jutorum agmine circumfudit“.

mane til prøvelse, og prøven vil da vise, at den fremsatte gisning mister en stor del af sandsynligheden, medens en helt anden løsning synes langt rimeligere.

Som spørgsmålet om forbindelsesvolden ikke har fået sin endelige besvarelse i Nationalmuseets forøvrigt så smukke og dygtige undersøgelse, således er der også andre punkter i denne, som i tidens løb vil vise sig at trænge til fornyet behandling. Men dette gør jo intet. Hovedsagen er, at det arkæologiske stof nu så noget nær er lagt til rette. Det må da blive historikernes sag at fastsætte de nærmere tidspunkter for de enkelte volddeles opførelse.
